

חומרי רקע

ליום עיון "העומדים מן הצד"
בנושא מאבק בגזענות
וחינוך לסובלנות

מרכז TEC, מכון מופ"ת
17.3.2021

מרכז לידע ולמחקר בחינוך
מركز معلومات وبحث في التربية والتعليم
Center for Knowledge and Research in Education

האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים

טכנולוגיה, חינוך, ושונות תרבותית
تكنولوجيا، تربية وتعددية ثقافية
Technology, Education and Cultural Diversity

תוכניות חינוך אזרחי גלובלי (GCE) דגשים מתוך סקירה

מסמך זה כולל דגשים מתוך הסקירה "[חינוך ערכי במגוון מדינות בעולם](#)".
הסקירה נכתבה בידי ד"ר ימאמה עבד אל קאדר בהזמנת [ועדת המומחים לנושא חינוך לערכים - קווים מנחים למדידה והערכה](#). את מסמך הדגשים כתבה ד"ר נירית טופול.

קירה זו תעסוק במאפייניו של החינוך האזרחי הגלובלי ובדפוסי חינוך זה ותתייחס לאתגרים ולמורכבות שבעיסוק בנושא. לאחר מכן יסקרו שמונה תוכניות שמקדמות ערכים דמוקרטיים כגון צדק חברתי, מניעת גזענות והקצנה, קידום הגיוון התרבותי-אתני ועיסוק בסוגיות שנויות במחלוקת. בחלק הסיכום נעמוד על הדמיון והשוני בין התוכניות השונות ובחלק הדיון נתייחס ליישום התוכניות בהקשר הישראלי.

מבוא - מאפייני ה-GCE - אתגרים ומורכבות

בשני העשורים האחרונים תחום החינוך האזרחי הגלובלי (GCE - Global Citizenship Education), אשר עוסק בהכנת התלמידים להתמודדות עם סוגיות גלובליות (כגון זכויות אדם, שוויון, עוני, קידום השלום, השתלבות תעסוקתית וחברתית בעולם משתנה ופתוח, קיימות ועוד) ובפיתוח מיומנויות בהתאם - הפך משמעותי ברמה הלאומית והבין-לאומית. בתחום זה ישנן שתי אג'נדות מתחרות:

האחת, **השיח הביקורתי-דמוקרטי** - חינוך שמדגיש את חשיבות האתיקה, האחריות החברתית והאזרחות הפעילה. השנייה, **השיח הניאו-ליברלי** - חינוך שמדגיש את ההישגים הכלכליים וההשקעה בפרט כדי שיוכל להצליח בעולם התחרותי הגלובלי.

הנושאים הללו אינם נפרדים זה מזה, ועל כן לעיתים תלמידים שעוסקים ב-GCE חשים בלבול סביב מאפייניו ומטרותיו.

השוואה בין מאפייני ה-GCE באזורים שונים בעולם העלתה כי:

- מטרת ה-GCE היא בעיקר הבלטת הדמיון בין אזרחים שנולדו בארצם לבין מהגרים.
- במדינות עניות ה-GCE הוא כלי להעצמת התלמידים וליצירת הזדמנויות עבורם, לפעמים במובן הצר של ידיעת אנגלית שתאפשר להם להסתדר בעולם הגלובלי.
- ארגונים בין-לאומיים לקידום זכויות אדם מפנים את משאביהם בעיקר להטמעת תוכניות GCE במדינות עניות ומתפתחות ופחות להטמעתן במדינות מפותחות ומבוססות.

- האוריינטציה של ה-GCE תלויה בשאיפותיהן השונות של המדינות - במדינות החותרות ללכידות חברתית כמו גרמניה, צפון אירלנד ואוסטרליה ישנו קידום של ערכים של צדק חברתי, זכויות אדם, גיוון ומניעת גזענות. לעומתן, במדינות המבקשות לשמור על מעמדן הגלובלי כמו סין וארצות הברית מודגשים ערכים של תחרות גלובלית והצלחת הפרט בעולם התעסוקתי, שכן הם משרתים את האינטרסים הפוליטיים-כלכליים במדינות אלו.
- לצד האג'נדות המתחרות שהוצגו לעיל, קיימים אתגרים נוספים העומדים בפני ה-GCE:
- **סתירה בין הגלובלי ללוקלי** - הייחודיות של ה-GCE בכל מדינה סותרת את האופי האוניברסאלי שלו. על כן, האתגר הראשון שזיהה אונסק"ו (2014) הוא קידום ההיבטים האוניברסאליים בחינוך זה תוך התחשבות בצרכים הייחודיים שבכל מדינה. למשל, הרעיון של סולידריות עולמית עומד בסתירה לרעיון של תחרות גלובלית בין אנשים על רכישת מיומנויות. האתגר השני נובע מכך שישנן מדינות שחשות שה-GCE מאיים על זהותן הלאומית ולכן אינן מעוניינות להטמיע אותו בתוכניות הלימודים.
- **יישום במדינות מפותחות** - אתגר נוסף מתייחס למשאבים הנחוצים ליישום תוכניות GCE, כמו שימוש בטכנולוגיה ואפשרות לנסוע מחוץ לכותלי בית הספר. משאבים אלו לרוב זמינים רק עבור האוכלוסיות החזקות במדינות המפותחות.
- **מקום שולי בתוכניות הלימודים** - מיקומו של ה-GCE בתוכניות הלימודים שולי מאוד בהרבה מקומות בעולם. נוסף על כך, בעשור האחרון פחתו התקציבים עבור חינוך זה במדינות רבות.
- **חינוך נאו-קולוניאלי** - ישנה ביקורת על כך שהחינוך נותר במקרים רבים נאו-קולוניאלי. כלומר, גם ה-GCE אינו מעמיק בסיבות הבסיסיות לאישויון ולחוסר צדק חברתי ברמה הגלובלית והמקומית.

סקירת תוכניות GCE אשר מקדמות שיח ביקורתי-דמוקרטי

במסמך זה נסקור שמונה תוכניות GCE במדינות שונות. הסקירה מתמקדת בתוכניות המקדמות ערכים של צדק חברתי, מניעת גזענות וקיצוניות, הוראת סוגיות שנויות במחלוקת, גיוון וסובלנות. ישנם תחומים נוספים שה-GCE עוסק בהם כמו קידום נושאי קיימות וסביבה, קוסמו-פוליטיות ועוד שלא יפורטו בסקירה זו.

המטרות המשותפות לכל תוכניות ה-GCE שיפורטו:

- לטפח את התלמידים כשותפים פעילים בחברה אשר תורמים לקידום הדמוקרטיה.
- לעודד את התלמידים להתמודד עם גזענות, הטיה ואי-צדק על רקע שונות אתנית.
- להכין את הצעירים להיות סוכני שינוי לקראת חיים משותפים בעולם מגוון.
- ללמד כיצד ליישב סכסוכים בדרכי שלום.
- לחנך לחשיבה ביקורתית וערעור על הקיים.
- לאפשר דיון פורה על סוגיות שנויות במחלוקת בכיתה.
- לפתח דיונים מגוונים והקשבה לדעות שונות.

מגוון התוכניות רחב וכולל תוכניות ממשלתיות ותוכניות לא ממשלתיות, תוכניות אוניברסליות הפועלות במספר מדינות וכן תוכניות שהוכנו עבור מדינה מסוימת.

סוגיה נוספת שעולה בהקשר זה היא ההתייחסות לארגונים לא ממשלתיים ולתפקידם בקידום ה-GCE. ישנה מחלוקת לגבי היתרונות והחסרונות במעורבותם של ארגונים לא ממשלתיים. מצד אחד, מעורבות ארגונים אלו מעלה את המודעות לסוגיות אזרחיות גלובליות ותורמת לפיתוח מיומנויות בתחום. השימוש בטכנולוגיה וברשתות החברתיות מקדם יצירה של תרבות גלובלית, קשרים עם בתי ספר וקהילות במדינות שונות ופיתוח חשיבה ביקורתית.

מצד שני, מעורבות הארגונים יוצרת פערים בין החינוך הממשלתי לחינוך הלא ממשלתי באותה המדינה ולעיתים אפילו באותה תוכנית GCE, פערים אשר עלולים לגרום לבלבול בקרב התלמידים. חיסרון נוסף הוא חוסר אמון מצד צוות החינוך ביחס לתוכניות. במדינות מתפתחות מצטרף לקושי זה גם חשש משחיתות ומכך שיעשה שימוש לרעה בכספי התוכנית. כמו כן, המשאבים המועטים של ארגונים לא ממשלתיים גם הם מגבילים את יכולתם להיות מעורבים בהפעלת התוכנית כנדרש ולא תמיד ניתנים גיבוי ותמיכה מן המדינה לתוכניות ולאג'נדה שהארגונים מקדמים.

<< Racism No way באוסטרליה

אוסטרליה היא מדינה רב-תרבותית, אך היא עדיין נאבקת להתנתק מהמורשת הפריבילגית האנגלו-לבנה ומהדומיננטיות התרבותית שלה. בשנות השבעים אימצה אוסטרליה באופן רשמי את התפיסה הרב-תרבותית, והחינוך בה הוא אחד התחומים העיקריים שמשרת את מדיניות השילוב של קבוצות מהגרים ומיעוטים אתניים במדינה. ב-1995 פותחה גם תוכנית אסטרטגית למניעת גזענות ולטיפול בביטויי גזענות בבתי הספר (Whole School Anti-racism Project).

בשנת 2014 החלה אוסטרליה בתוכנית לימודים לאומית השואפת להקנות את מיומנות ההבנה הבין-תרבותית מהגיל הרך ועד התיכון. התוכנית Racism No way שהחלה בשנת 2000 היא חלק מהטמעת מיומנות זו. המימון לתוכנית מגיע מהממשלה, מוועדת החינוך הקתולית של NSW ומהמחלקה לענייני הגירה.

התוכניות הבית ספריות מחולקות לשתי קטגוריות:

גן עד כיתה ב - בגילאים אלו התלמידים לומדים מספר נושאים תחת הכותרת "פעילויות נגד דעות קדומות" הכוללים מערכי שיעור מותאמים.

שכבות ג-יב - בגילאים אלו מתמקדים בהבנת המגוון התרבותי וההיסטוריה של אוסטרליה וכן בלמידה כיצד לנהל סכסוכים בקהילת בית הספר (לסרטון התוכנית).

הפעילויות במסגרת זו:

המאבק ב"דיבורי שנאה" - תוכנית שמציעה כלים פדגוגיים למניעת "דיבורי שנאה" שאסורים על פי החוק במדינה.

ציר זמן דיגיטלי - כלי ייחודי שמציג סקירה של אירועי מפתח בהתפתחותה של אוסטרליה כאומה מגוונת.

מניעת גזענות ברשת - הסבר על התופעה והיכרות עם מחקרים עדכניים בנושא וכן הפניות לגופים אשר יכולים לסייע בעת חשיפה לגזענות ברשת.

קידום רווחת התלמידים - הצגת יוזמות שונות ליצירת אווירה קהילתית בבית הספר.

מינוי ממונה נגד גזענות - תפקידו של הממונה הוא לסייע למנהל בית הספר לחנך למניעת גזענות וכן לסייע בהגשת תלונה לרשויות הרלוונטיות במקרה של דיווח על חשיפה לגזענות.

<< Teaching Tolerance בארצות הברית

הגזענות משמרת את אי השוויון בגישה לכות, משאבים והזדמנויות בקרב קבוצות אתניות ועלולה למנוע מאנשים נגישות לשירותים או פעילויות שונות. ביטויי הגזענות יכולים להיות מערכתיים ומעוגנים במדיניות, בפרקטיקות ובחוק באופן גלוי, אך ישנם גם ביטויים סמויים המתבטאים בהטיה או בדעות קדומות שהמחזיקים בהן לא מודעים אליהן.

התוכנית Teaching Tolerance נועדה למנוע שנאה על רקע שונות אתנית בקרב התלמידים וכן לקדם GCE תוך התייחסות לתכנים ייחודיים לארצות הברית כמו העבדות שהייתה מקובלת בה בעבר. התוכנית היא לא ממשלתית ומופעלת על ידי מרכז The Southern Poverty Law החל משנת 1991.

הפעילויות במסגרת זו:

בניית תוכנית מותאמת אישית - ישנה אפשרות ליצירת תוכנית מותאמת אישית אשר מבוססת על ארבעת התחומים של הצדק החברתי: זהות, גיוון, צדק ופעולה. בשיטה זו ישנה בחירה של טקסטים, משימות לתלמידים ואסטרטגיות הוראה רלוונטיות, וזאת להבדיל מתוכניות אחרות שבנויות מראש לפי נושאים ושכבות גיל. בסוף התהליך ניתן לשתף ולהפיץ את התוכנית. ראו דוגמה לתהליך בניית תוכנית וכן דוגמה לתוכנית שתכננה הושלם.

אירוע Mix It Up at Lunch - אירוע המעודד את התלמידים לחצות גבולות חברתיים. יום בשנה שבו בתי ספר בכל רחבי ארצות הברית נפגשים זה עם זה. לקראת יום האירוע המארגנים מספקים כרזות וערכות הדרכה כיצד לארגן את האירוע, לנהל דיונים ולעודד את התלמידים להכין פעילויות לקראתו וכן הצעות יצירתיות לערבוב הקבוצות החברתיות בעת האירוע. האירוע מותאם לילדים ולמבוגרים.

מענקי חינוך - במסגרת התוכנית בתי ספר אשר מקדמים את נושא הצדק החברתי יכולים להגיש את מועמדותם לקבלת מענק כספי. המענק יכול להינתן לבית ספר או לכיתה.

Teaching Controversial Issues << בצפון אירלנד

צפון אירלנד הוא אזור בעל היסטוריה ארוכה של סכסוך אתני הנמשך מאות שנים. עיקר הסכסוך הוא בין הפרוטסטנטים המכונים גם "יוניוניסטים", המצדדים בהישארותה של צפון אירלנד תחת שלטון הממלכה המאוחדת, ובין ה"לאומנים", שברובם קתולים הרוצים באיחודה של אירלנד כמדינה אחת עצמאית.

למרות שהסכסוך הסתיים באופן רשמי בחתימת הסכם "יום שישי הטוב" בשנת 1998, עדיין נותרו סוגיות רבות במחלוקת חברתית-פוליטית, והן צפות ועולות גם במערכת החינוך. בצפון אירלנד פרוטסטנטים וקתולים מתנהלים לרוב במסגרות נפרדות - כולל מקום המגורים, מקום העבודה והמסגרת החינוכית. מחקרים רבים מצביעים על דמיון בין המקרה הישראלי לבין המקרה של צפון אירלנד בהיבטים שנסקרו.

התוכנית מציעה לתלמידים ללמוד על סוגיות שנויות במחלוקת, על יישוב סכסוכים בדרכי פיוס, על חשיבה ביקורתית ועל הקשבה לדעות שונות. היא מפרטת לגבי סוגיות כלליות וייחודיות לצפון אירלנד השנויות במחלוקת ופותחו במסגרתה [מדריכים למורים](#) להוראת התחום.

מכיוון שהתוכנית עוסקת בהוראת סוגיות שנויות במחלוקת, מטרתה המרכזית היא לאפשר סביבת לימוד בטוחה ומתן כלים ליצירת דיון נעים ופתוח. תפקיד המורה בהקשר זה הוא להדריך את התלמידים כיצד לבטא את השקפת עולמם ורגשותיהם במקום להציג את פרטי הסוגיה כעובדה מוגמרת.

התוכנית גם מציעה לקבוע כללים לניהול הדיון, כאשר ברגע שתלמיד יפגין עמדה קיצונית יש להזכיר לו את כללי הדיון, לנטרל את הסוגיה מהתייחסות אישית ולהפוך את הדיון לכללי בעזרת חקר מקרה או משחק תפקידים תיאטרלי. כמו כן, כדאי להשהות את הדיון באמצעות יציאה להפסקה שבה התלמידים יוכלו להירגע. בהמשך, במקום להתחיל את הדיון שוב מהנקודה שבה הופסק, כדאי להתחיל את הדיון מנקודת מבט אחרת או להעניק לתלמידים שהות לכתוב את מחשבותיהם ורגשותיהם ביומן.

<< התוכנית למניעת קיצוניות של אונסק"ו

בשנים האחרונות הוביל אונסק"ו את התמיכה ב-GCE ואת קידומו ואף המליץ להכניס מושגים של GCE לתוכניות הלימודים בבתי הספר. המאמצים הבין-לאומיים האלה נותנים רוח גבית ל-GCE - ברמה הלאומית וברמת בית הספר. התוכנית למניעת קיצוניות מורכבת ממגוון אסטרטגיות למניעת קיצוניות אלימה וכוללת [מרכז מידע](#) שנועד לאנשי חינוך ונשות חינוך. המרכז נוצר בשיתוף כ-60 מדינות החברות בפרויקט זה.

בשנת 2019 פורסם [המדריך](#) למניעת קיצוניות הכולל צעדים גלובליים כמו:

סנגור עולמי - בניית קונצנזוס בין-לאומי סביב הצורך במעורבות של מערכות החינוך בקידום זכויות אדם.

הדרכה והעצמת יכולות - בניית יכולות של אנשי מקצוע בתחום החינוך. כיצד להתמודד עם קיצוניות באמצעות GCE.

הערכה - למרות מספרן הרב של היוזמות למניעת גזענות, עדיין קשה למצוא הוכחות לכך שהן יעילות. היעדר הראיות נובע מהקושי להעריך פעולות מניעה, אולם במחקר הערכה שביצע הארגון נמצאו מספר פעולות אפקטיביות בחינוך למניעת קיצוניות:

- למידת עמיתים, כולל עמיתים שהיו בעבר קיצוניים או קורבנות לקיצוניות.
- למידה חווייתית, למשל דרך משחקי תפקידים, ספורט או אומנות.
- פעילויות המעוררות דיונים ביקורתיים ורפלקציה.
- פעילויות קבוצתיות.

הפעולות האפקטיביות שנמנו לעיל השפיעו על התחומים הבאים:

- ירידה בנטייה לתמוך באלימות.
- פיתוח כישורי חשיבה ביקורתית.
- פיתוח מיומנויות תקשורת.
- העמקת ההבנה והמודעות לקיצוניות.
- הגברת הפתיחות כלפי אנשים מתרבות, דת ומין שונים.

מחקרים מצביעים על כך שכדי לחזק את היעילות של ה-GCE יש לרתום כמה שיותר בעלי עניין שונים לתהליך: גופים ממשלתיים, ארגונים לא ממשלתיים, מעצבי מדיניות, מדריכים, מחנכים, מורים ועוד.

<< הוראת סוגיות שנויות במחלוקת בבריטניה - מטעם ארגון אוקספאם

אוקספאם הוא קונפדרציה בין-לאומית של ארגונים שמטרתה לאתר פתרונות לעוני וחוסר צדק כלכלי-חברתי. לארגון שלושה מוקדי פעילות עיקריים: סנגוריה, ניהול קמפיינים וחינוך. במסגרת הפעילות החינוכית פיתח הארגון את התוכנית להוראת סוגיות שנויות במחלוקת.

נושא שנוי במחלוקת מוגדר כנושא המעורר דעות ורגשות חזקים, משפיע על המצב החברתי, התרבותי, הכלכלי והסביבתי שבו אנשים חיים וכרוכה בו התמודדות עם שאלות על אודות נושאים ערכיים ואמונות אשר נתונים במחלוקת בין יחידים וקהילות.

אלו נושאים ללא "תשובות" ברורות והדעות לגביהן נשענות על בסיס החוויות, תחומי העניין והערכים של התלמידים. לדיון בנושאים אלו פוטנציאל לעורר חשיבה והבנה עמוקות. נושאים שנויים במחלוקת גם תלויים בהקשר שבו הם נדונים. כך למשל נושאים בין גברים יכולים להיות מקובלים במדינות מסוימות ומעוררי מחלוקת במדינות וקבוצות אחרות.

הגישה של הארגון מדגישה את חשיבות הכיתה כמרחב בטוח המאפשר לצעירים לחקור את דרכם. בהתאמה לכך נכתב **מדריך לצוות החינוכי** להוראת סוגיות שנויות במחלוקת החל מגיל חמש. המדריך מציע מספר כללים לקביעת גבולות הדיון: לאפשר לאדם אחד לדבר בכל פעם, לדרוש להתייחס בכבוד לדעותיהם של אחרים, לאתגר את הרעיונות ולא את האנשים, להשתמש בשפה מתאימה בלי הערות פוגעניות, לאפשר לכולם להביע את דעתם כדי להבטיח שכולם יישמעו ויכובדו ולעודד את התלמידים לנמק את השקפותיהם. במדריך מוצע גם לבדוק סוגיות אישיות שהתלמידים מתמודדים איתן כמו עוני והגירה ולאפשר לתלמידים לעזוב את הכיתה אם הם חשים אי נעימות לדון בכך.

<< Welcome Class והסוכנות הפדראלית לחינוך אזרחי בגרמניה (BPB)

גרמניה קלטה בעשור האחרון פליטים רבים ממדינות במזרח התיכון ובעיקר מסוריה. שילוב מבקשי המקלט בגרמניה היה לאחת המשימות המרכזיות העומדות בפניה, ומערכת החינוך במדינה מתמודדת עם מחסור במורים ועם קושי בהתמודדות עם המגוון התרבותי והאתני הרב.

תוכנית Welcome class, שפועלת במדינה החל משנת 2016 נועדה להתמודד עם אתגר זה. התוכנית מופעלת בעיקר בברלין, עיר שבה כ-30% מהאוכלוסייה הם מהגרים. מטרתה העיקרית היא לקדם את ילדי הפליטים, בעיקר בלימוד השפה הגרמנית, כדי שיוכלו להשתלב תוך שנה באופן הדרגתי בכיתות הרגילות בהתאם לגילם ולידע שרכשו. עם השנים הורחב קהל היעד של התוכנית, וכיום היא פונה גם לילדים ממעמד סוציו-אקונומי נמוך ולתלמידים עם צרכים מיוחדים.

הסוכנות הפדראלית לחינוך אזרחי (BPB) אחראית על הכנת חומרי הלימוד בתוכנית ופועלת במגוון תוכניות נוספות למניעת קיצוניות ולהרחבת ההיכרות עם מגוון קבוצות. הסוכנות מעבירה הכשרות למורים לאזרחות, מפעילה בלוגים שבהם ניתנים כלים פדגוגיים להוראת אזרחות ומפעילה גם הכשרות ייעודיות לבני נוער כדי לעודד מעורבות פוליטית מגיל צעיר.

נוסף על כך, הסוכנות מעודדת מפגשים בלתי אמצעיים בין אוכלוסיות בגרמניה. למשל, לאחר איחוד גרמניה ארגנה הסוכנות מפגשי דיאלוג בין עיתונאים ומורים משני צידי החומה במטרה לגשר על הפערים בין האוכלוסיות השונות. כיום היא מארגנת מפגשי דיאלוג עם אימאמים מקהילות מוסלמיות החיות בגרמניה כדי להיאבק בהתנגדות למהגרים. היא גם פועלת לחינוך ולשיקום של מורשעים בעבירות של שנאת זרים ובו בזמן מטפחת יוזמות חינוכיות כמו "בית ספר ללא אלימות".

הסוכנות נעזרת גם במדדים בין-לאומיים כדי להעריך את האפקטיביות של פעולותיה. למשל, כאשר מחקר פיז"ה חשף כי מידת ההשתתפות הפוליטית והחברתית של אנשים המשתייכים לאוכלוסיות מוחלשות היא נמוכה יותר באופן משמעותי, נקטה הסוכנות מהלכים ייעודיים כדי לפנות לאוכלוסיות אלו וליצור תכנים מונגשים ורלוונטיים עבורן.

WHOLE SCHOOL SOCIAL LAB << והמרכז לחינוך אזרחי בפולין (CEO)

פולין נחשבת למדינה הומוגנית וקיימות בה מעט הזדמנויות למפגש בין קבוצות שונות. המרכז לחינוך אזרחי (CEO) הוא ארגון לא ממשלתי שפועל לקידום הדמוקרטיה וליצירת חברה אזרחית פעילה. המרכז עובד עם צוותי חינוך בפולין, מכשיר מורים, מפתח תוכניות ודרכי הערכה ולמידה מבוססת פרויקטים ופועל להפחתת סטריאוטיפים ביחס לקבוצות שונות כמו יהודים, גרמנים ואוקראינים.

אחת התוכניות של המרכז נקראת Whole School Social Lab ומטרתה לקדם תפיסה של הכלה ולעודד גיוון. [במסגרת תוכנית](#) זו המורים מתנסים בשיטות הוראה חדשניות המסייעות לשינוי בקרב התלמידים וליצירת תרבות דמוקרטית בית ספרית. התוכנית כוללת גם מדריך המפרט אסטרטגיות, כלים ושיטות לבניית פלטפורמות ברשויות מקומיות כדי לקדם שיתוף פעולה בין גורמים שונים בתחום ההכלה. הפרויקט פועל במדינות פולין, פורטוגל, קפריסין ואיטליה.

Making Space בקנדה <<

קנדה נחשבת מדינה פלורליסטית שמעודדת שמירה על הזהות התרבותית של כל קבוצה, מניעת גזענות, עידוד גיוון דתי ומגוון לשוני. תוכנית Making Space נועדה לסייע למורים לפתח מודעות והבנה למגוון הקיים בחברה ולקדם צדק חברתי עבור כלל התלמידים ועבור מיעוטים בפרט. [מדריך Making Space למורים](#) מציג מגוון אפשרויות לשילוב ערכים פלורליסטיים ולמתן דוגמה אישית בתהליך ההוראה.

התוכנית מיועדת לכל שכבות הגיל והחשיפה לתכניה נעשית בהדרגה, מגילאי הגן ועד כיתה יב, ובמהלך הוראת כל תחומי הדעת. התוכנית מקשרת בין נושא הגיוון והצדק החברתי לבין תחומי דעת אחרים, כולל פיזיקה, מתמטיקה ומדעים, ומספקת מגוון מערכי שיעור. ייחודה של התוכנית הוא בשילוב תכנים העוסקים בגיוון, בקבלת האחר ובצדק חברתי בכל גיל ובכל תחום דעת.

סיכום והשוואה בין התוכניות

כל התוכניות שנסקרו עוסקות בהיבטים שונים של קידום ערכים דמוקרטיים כמו מניעת גזענות ואפליה, הוראת סוגיות שנויות במחלוקת וקידום הגיוון וההכלה של קבוצות אתניות ותרבותיות שונות. להלן נסקור מספר נקודות השוואה ביניהן:

- **תוכניות ממשלתיות ולא ממשלתיות** - ישנן תוכניות ממשלתיות אשר מופעלות בעיקר על ידי משרדי חינוך ומשרדי חוץ כמו התוכנית בצפון אירלנד. לעומתן, תוכניות אחרות מופעלות על ידי גופים לא ממשלתיים, למשל התוכנית לחינוך לסובלנות של ארגון אונסק"ו. ישנן גם תוכניות שפועלות בשיתוף פעולה בין גופים ממשלתיים וארגונים לא ממשלתיים כמו Racism No Way באוסטרליה ו-Whole School Social Lab בפולין.
- **לוקליות וגלובליות** - התוכניות הממשלתיות מותאמות לצרכים הייחודיים בכל אזור שבו הן פועלות. דוגמאות לכך הן התוכנית Welcome Classes בגרמניה או התוכנית Racism No way באוסטרליה. כך גם התוכניות הגלובליות כמו התוכנית של אונסק"ו והתוכנית Whole School Social Lab מותאמות למדינות השונות שהן פועלות בהן.
- **ברסום פרטי התוכנית והפעלתה** - כמעט כל התוכניות שנסקרו מפרסמות את פרטיהן ואת המדריכים שלהן לצוותים החינוכיים באתרי אינטרנט ומציעות סיוע מקוון הנוגע גם לפיתוח המקצועי של הצוות. התכנים מתעדכנים תדיר ובתוכניות של אונסק"ו ו-Whole School Social Lab יש תיעוד מקוון אף של תהליך המדידה וההערכה.
- **היקף התוכנית** - ישנן תוכניות שמקדמות נושא ספציפי כמו התוכנית בצפון אירלנד שעוסקת רק בנושא של הוראת סוגיות שנויות במחלוקת וישנן תוכניות רחבות יותר שמקדמות היבטים שונים של צדק חברתי (כמו מניעת גזענות, הוראת סוגיות שנויות במחלוקת, גיוון והכרת האחר ועוד) כמו התוכנית למניעת גזענות באוסטרליה והתוכנית לחינוך לסובלנות בארצות הברית.
- **שכבות גיל** - ישנן תוכניות שפועלות כבר מהגיל הרך כמו התוכנית Racism No Way באוסטרליה והתוכנית Making Space בקנדה ואחרות שמתחילות בגילאי יסודי ומעלה.

- **הערכה ומדידה** - יש תוכניות כמו זו של ארגון אוקספאם הכוללות מדריך לביצוע הערכה ברמת בית הספר ויש המלוות במערך הערכה ומדידה מקיף יותר כמו זו של אונסק"ו ו-Whole School Social Lab.
- **כלים פדגוגיים** - מגוון הכלים כולל מדריכים לצוותי החינוך וכלים מקוריים כמו אירוע שיא להיכרות בין הקבוצות השונות או כלי לבניית תוכנית מותאמת אישית בתוכנית בארצות הברית, וכמו יצירת ציר זמן דיגיטלי הכולל פירוט על אודות אירועים היסטוריים שנויים במחלוקת או שימוש באומנויות בתוכנית באוסטרליה.
- **פיתוח מקצועי** - רוב התוכניות כוללות מדריך שנועד לליווי המורים והמורות בהפעלת התוכנית. בתוכנית החינוך לסובלנות בארצות הברית יש אפשרות גם להכשרה אישית מקוונת ולהשתתפות בסמינרים מקוונים.
- **היברידיות** - ישנן תוכניות שמשענות על תוכניות אחרות. למשל, התוכנית למניעת גזענות באוסטרליה אימצה את אסטרטגיות ההוראה למניעת דיבורי שנאה מתוכנית החינוך לסובלנות בארצות הברית.

דיון בהקשר הישראלי

מבין הנושאים שנסקרו, נראה כי מערכת החינוך בישראל אינה מתייחסת די הצורך לחשיבות שביצירת שיח פוליטי אודות נושאים שנויים במחלוקת בבית הספר. זאת על אף שנושא זה נחשב חיוני ביצירת חינוך ערכי ואזרחי. תוכניות לימודים בעולם שמצליחות בהוראת סוגיות שנויות במחלוקת ומומלץ ללמוד מהן בהקשר זה הן התוכנית המופעלת בצפון אירלנד וכן תוכנית דומה מטעם ארגון אוקספס שכוללת גם מדריך למדידה ולהערכה. בתחום המדידה וההערכה ניתן ללמוד גם מהמחקר שנערך באונסק"ו לגבי המדדים האפקטיביים שמשפיעים על קידום ה-GCE.

נוסף על כך, החינוך האזרחי אינו מוטמע במערכת החינוך הישראלית באופן הוליסטי וכוללני ובא לידי ביטוי בעיקר בהוראת המקצועות מולדת, חברה ואזרחות. מומלץ לאמץ את גישת התוכנית של קנדה שהיא הוליסטית וכוללת. בתוכנית זו החינוך האזרחי נלמד החל מגילאי הגן ועד כיתה יב ומוטמע בכל תחומי הדעת.

כלי חשוב נוסף הוא בניית מאגר ידע ומשאבים עבור אנשי חינוך ונשות החינוך על מנת שיוכלו לבנות תוכניות לפי צורכיהם כפי שנעשה בארצות הברית. יש חשיבות גם לשילוב ציר זמן דיגיטלי ללימוד אירועים היסטוריים נבחרים הרלוונטיים לתחום החינוך לדמוקרטיה בישראל, כפי שנעשה בתוכנית באוסטרליה. כל התוכניות שנסקרו מלוות גם במדריכים לאנשי חינוך ונשות חינוך ובאפשרויות מגוונות לפיתוח מקצועי והכשרה של המורים והמורות בתחום.

סקירה זו עסקה בשאלה כיצד תוכניות חינוך בעולם מקדמות סוגיות מגוונות בחינוך האזרחי והתמקדה בפרקטיקה ובפדגוגיה של חינוך זה. אתגר נוסף ומשלים לכך טמון בשאלה האידיאולוגית-פוליטית מהן הסוגיות שייבחרו עבור החינוך האזרחי.

יש להעלות את השאלות הבאות:

- מהן הסוגיות השנויות במחלוקת בישראל שיידונו בכיתה באמצעים המגוונים שנסקרו לעיל?
- האם בכלל יתאפשר להעלות סוגיות מעין אלו במרחב הכיתתי במערכת החינוך בישראל?
- אילו תכנים ואירועים רגישים פוליטי-חברתית ייבחרו להופיע בציר הזמן הדיגיטלי הישראלי?
- אילו סוגיות יועלו במפגשים קבוצתיים בין קבוצות תלמידים מגוונות כמו יהודים וערבים או חילונים ודתיים בארץ?

דרושה תפנית אמיתית - ממדיניות התעלמות למדיניות הנכחה - בכל הנוגע לסוגיות שנויות במחלוקת ולקיום שיח פוליטי בין כותלי בית הספר. זאת כדי לקדם הטמעה של ערכים הנוגעים לחינוך אזרחי כגון צדק חברתי, שוויון, מניעת אפליה וקידום גיוון.

עריכה: **טל רייך** | עיצוב: **אמונה כרמל**

יוזמה - מרכז לידע ולמחקר בחינוך מקדמת שימוש שיטתי בידע מחקרי עדכני ומבוקר בשגרות העבודה של העוסקים בחינוך. ידע מחקרי נגיש וזמין למקבלי החלטות ולציבור הרחב חיוני לגיבוש מושכל של מדיניות ולתכנון מיטבי של התערבויות - לשיפור הישגי החינוך בישראל.